

Stališča ljudi o teži odklonskih ravnanj in o sredstvih družbenega nadzorstva*

Alenka Šelih**

Uvod

Raziskave v sociologiji prava so se v zadnjem času začele ukvarjati z vprašanjem, kako ljudje dojemajo kazniva dejanja. Pri tem je bilo sprva v ospredju vprašanje o stopnji poznanja pravnih predpisov glede posameznih prepovedanih ravnanj, nato pa se je pozornost raziskovalcev razširila tudi na druga vprašanja. Po eni strani so začeli v raziskovanje pritegovati druga odklonska ravnanja, ki niso bila kazniva dejanja, poleg tega pa so postala zanimiva takšna vprašanja, kot je ocena teže odklonskih ravnanj in stališča javnosti glede sredstev, ki naj jih družba uporablja zoper odklonske osebe.

V zvezi z ocenami o teži posameznih kaznivih ali sicer odklonskih ravnanj se je postavilo zlasti vprašanje, ali ljudje takšna ravnanja ocenjujejo enako kot zakonodajalec, ali morda drugače — to je huje ali mileje. Učinkovitost posameznega zakona je gotovo tem večja, čim večja je skladnost v oceni teže posameznih ravnanj, oziroma čim večja je skladnost med željo zakonodajalca, da posamezno dejanje inkriminira, in enako pripravljenostjo ljudi, da to sprejmejo.

Naslednje vprašanje, ki se mu prav tako posveča pozornost, je vprašanje o stališčih javnosti glede vrste ukrepa, ki naj se uporabi zoper posamezno odklonsko osebo. Pri tem gre zlasti za to, ali se ljudje bolj oziroma manj zavzemajo za uporabo prisilnih ukrepov in katere vrste, ter za vprašanje o tem, kateri organi družbenega nadzora naj posamezna odklonska ravnanja obravnavajo.

Obe ti vprašanji smo skušali empirično osvetliti v raziskavi »Dojemanje odklonskih pojavov v Ljubljani«. V raziskavi smo z anketo zajeli 500 oseb, ki so bile razdeljene v tri skupine. V prvi skupini (A) smo anketirali naključno izbrane polnoletne prebivalce Ljubljane; v drugi (B) smo zajeli načrtno izbrane vodilne delavce v krajevnih skupnostih, družbeno-političnih organizacijah ter organih delavskega samoupravljanja v temeljnih organizacijah združenega dela

* Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani je v letih 1972—1974 opravil raziskavo »Dojemanje odklonskih pojavov v Ljubljani«. Članek obravnava eno plat tega dojemanja in je za tisk pripravljen del te raziskave. Raziskavo je financirala Raziskovalna skupnost SR Slovenije. Voda raziskave je bila avtorica članka.

** Alenka Šelih, dipl. pravnica, doktorica znanosti, docent PF v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

v Ljubljani; anketirance iz tretje skupine (C) smo izbrali izmed članov tistih delovnih teles skupščine SR Slovenije, ki se ukvarjajo z vprašanji urejanja odklonskih pojavov in izmed strokovnih delavcev republiških upravnih organov, ki obravnavajo ta vprašanja.

Odklonska ravnanja, glede katerih smo zbirali podatke, bi lahko smiselno razdelili v pet skupin.

V prvo skupino smo uvrstili tri ravnanja, pri katerih je dvomljivo, ali bi jih bilo treba na novo inkriminirati. To so: uživanje mehkih drog, ki kot uživanje samo z današnjimi predpisi ni kaznivo; krivdna opustitev, zaradi katere pride do zastrupljanja zraka; opustitev dejavne pomoči posameznika miličniku, ki je napaden.

Uživanje drog, ki smo ga omejili na marihuano, hašiš, pretirano količino zdravil zoper bolečine in za pomiritev brez zdravniškega recepta, je pojav, o katerem se je tudi pri nas v zadnjem času veliko pisalo in razpravljalo. Anketo smo opravili januarja 1974, tako da kasnejše pisanje o tem vprašanju še ni moglo vplivati na stališča anketirancev.¹

Krivdna opustitev, zaradi katere pride do zastrupljanja zraka, v času, ko smo opravljali anketo, ni bila kaznivo dejanje. Vsebinsko gre za oceno enega izmed vprašanj, ki se nanašajo na varstvo narave. Varstvo človekovega okolja pa je bilo v zadnjih letih v Sloveniji deležno precejšnje pozornosti. Z vprašanjem, ki smo ga uvrstili v anketo, smo želeli ugotoviti, kakšna so stališča ljudi do morebitne inkriminacije takšnega ravnanja kot ene mogočih oblik varovanja človekovega naravnega okolja.

Dejavna pomoč miličniku, ki je napaden, predpostavlja posameznikovo pripravljenost, da se izpostavi nevarnosti zato, da pomaga uradni osebi pri opravljanju njene dolžnosti. V sedanjih razmerah je kazenskopravno sankcionirana dolžnost, da posameznik drugemu pomaga v neposredni smrtni nevarnosti. Ta dolžnost pa obstaja le, če se s tem sam ne izpostavi nevarnosti. V ravnanju, ki smo ga uvrstili v raziskavo, smo hipotetično postavili dolžnost pomagati ožjemu krogu oseb (miličniki oziroma organi, ki skrbijo za javno varnost sploh) s tem, da se posameznik pri tej pomoči tudi sam izpostavi. Zahteva po solidarnosti, ki se pri tem postavlja, je v bistvu

¹ Pri tem imam v mislih poročila o seminarju »Problemi uživanja drog v Sloveniji«, Bled, 22. do 24. 4. 1974, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani.

dvojna — gre za solidarnost z onganj, ki jih štejemo za najbolj vidne zastopnike državne prisile; hkrati gre za visoko stopnjo osebne pripravljenosti posameznika, da se sam izpostavi nevarnosti.

Druga skupina ravnanj, ki smo jih uvrstili v raziskavo, so kazniva dejanja, in sicer takšna, ki so že dalj časa kazniva in smo zato domnevali, da so se že globlje vtisnila v zavest ljudi ter oblikovala njihova stališča. Vendar pri tem ni šlo za kazniva dejanja, ki bi bila pogosto predmet kazenskega pregona, temveč za takšna, ki se v pravosodni praksi obravnavajo redko, varujejo pa osebne vrednote posameznika oziroma skupine. Sem smo uvrstili prenašanje spolnih bolezni (201. čl. KZ), streženje mladoletnikom z alkoholnimi pijačami (211. a čl. KZ) in onesnaženje pitne vode (211. čl. KZ). To kaznivo dejanje je v kazenskem zakoniku eno tistih, ki na omejen način inkriminira uničevanje naravnega okolja, čeprav ni bilo sprejeto prav zaradi tega, temveč kot oblika varstva človeškega zdravja.

V tretjo skupino smo uvrstili takšna odklonska ravnanja, ki sodijo v skupino kaznivih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje. Med temi smo izbrali majhno tatvino (259. čl. KZ) kot dejanje, ki je najbrž zelo znano; protipravno odtujitev ali pridobitev družbenega premoženja (257. b čl. KZ), ki je bila vpeljana z novelo kazenskega zakonika l. 1973 in je bila tedaj kot kaznivo dejanje verjetno še neznana, čeprav je šlo za primer, ki je bil deležen precejšnje pozornosti političnih dejavnikov in množičnih občil. Zadnje iz te skupine kaznivih dejanj je davčna zatajitev (235. čl. KZ); ta je sicer uvrščena med kazniva dejanja zoper gospodarstvo, ima pa nekatere lastnosti kaznivih dejanj zoper premoženje (koristoljubnost).

Četrta skupina upoštevanih odklonskih ravnanj je obsegala dvoje kaznivih dejanj, pri katerih je razlog inkriminacije pomanjkanje občutka za družbeno solidarnost; pri tem gre v enem primeru za solidarnost v širšem pomenu, v drugem pa za solidarnost v družinskem krogu. Ti dve kaznivi dejanji sta bili opustitev pomoči (147. čl. KZ) in kršenje družinskih obveznosti (197. a čl. KZ).

Zadnje odklonsko ravnanje, ki smo ga upoštevali, je bilo krvoskrustvo (198. čl. KZ); njegova inkriminacija je povezana z zahtevo po varovanju biološko zdrave družine in še posebej z utrjenimi moralnimi normami.

1. Ocena teže in nevarnosti odklonskega ravnanja

Ocenjevanje posameznih odklonskih pojavov je pri raziskavah o dojemanju odklonskosti dokaj pogosto vprašanje. Eden izmed načinov za ocenjevanje je razvrstitev teže posameznega ravnanja v večstopenjsko lestvico; pri tem se poudarja, da anketiranci navadno niso zmožni razvrščati v več kot 5-stopenjske lestvice.

V raziskavi, ki smo jo opravili, smo ocene odklonskih pojavov ugotavljali z dvema vprašanjema, pri katerih smo za odgovore uporabili 5-stopenjsko lestvico. Prvo vprašanje se je nanašalo na težo kaznivega dejanja, torej na anketirančevo oceno o tem, kako hudo je posamično dejanje oziroma kako hudo ga on sam dojema in ocenjuje. Pri tem nam je šlo tudi za stopnjo moralnega odklanjanja posameznega dejanja. Pri drugem vprašanju smo skušali vnesti neko drugo merilo, namreč posameznikovo oceno o družbeni nevarnosti odklonskega dejanja. Domnevali smo, da so lahko merila o teži, s katerimi posameznik meri dejanje, drugačna od tistih, ki jih utegne imeti, če ocenjuje dejanje v razmerju do njegove družbene nevarnosti. Ocene družbene nevarnosti seveda nismo pojmovali v smislu določil 2. odst. 4. čl. KZ, tako da odgovori, da dejanje »ni družbi nevarno«, ali pa, da je le »malo nevarno«, pomenijo oceno posamično dojete nevarnosti posameznega kaznivega dejanja.

Izidi so pokazali, da razločci med oceno po prvem in drugem merilu niso posebno občutni. Zato bomo izide prikazali samo za ocene teže odklonskih ravnanj in nakazali, kje in v kakšni smeri so se ločile ocene o družbeni nevarnosti.

Pri prvi skupini odklonskih ravnanj (dejanja, ki niso kazniva) so se ocene vseh skupin gostile pri kategoriji 4 in 5. Kategorija 5 je bila najmočnejša pri jemanju drog pri skupini B (61,1 %), najmanjša pa pri opustitvi pomoči napačenemu miličniku pri skupini C (26,0 %). Kategoriji 1 in 2 (dejanje ni hudo oziroma je le malo hudo) sta v vseh treh primerih zelo majhni in statistično nepomembni.

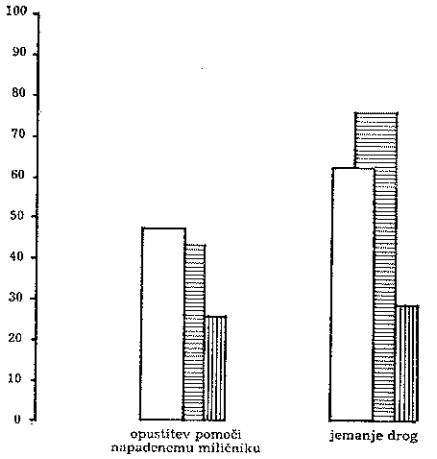
Pri oceni teže teh treh odklonskih ravnanj so se skupine med seboj precej ločile. Skupina C je ocenjevala kot manj hudo zlasti jemanje drog in opustitev pomoči miličniku; tu so razlike statistično pomembne.

Ocena družbene nevarnosti je sicer podobna oceni teže pri teh treh odklonskih ravnanjih,

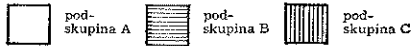
Grafikon 1

Deleži anketirancev, ki so menili, da so odklonska ravnanja iz prve skupine zelo huda

Deleži v %

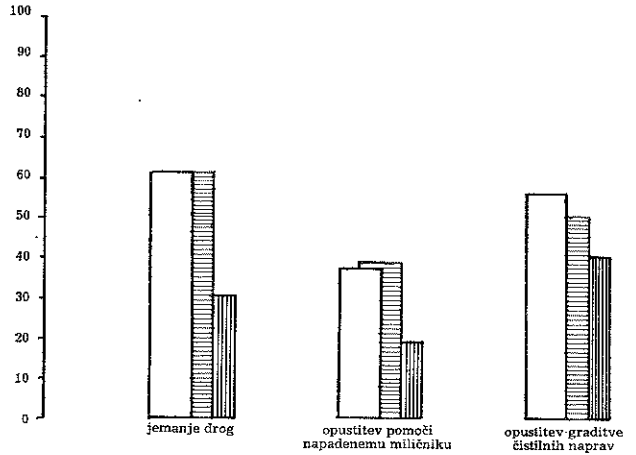
Legenda:

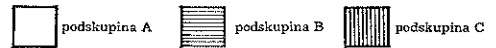
Grafikon 2

Deleži anketirancev, ki so menili da so odklonska ravnanja iz prve skupine družbi zelo nevarna

Deleži v %

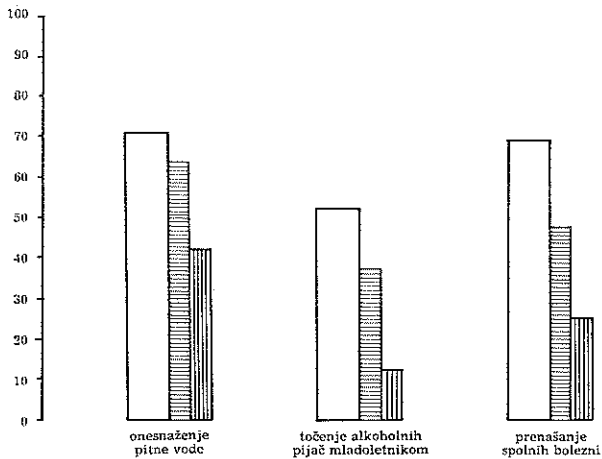
Legenda:

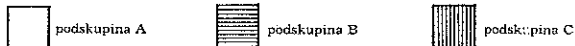
Grafikon 3

Deleži anketirancev, ki so menili, da so odklonska ravnanja iz druge skupine, zelo huda

Deleži v %

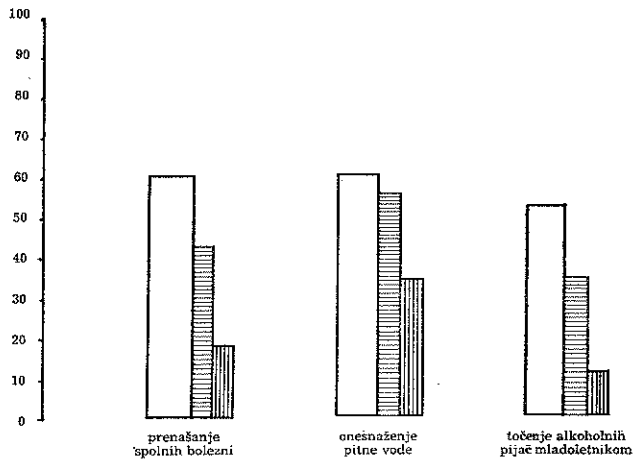
Legenda:

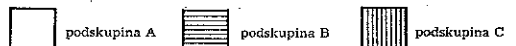
Grafikon 4

Deleži anketirancev, ki so menili, da so odklonska ravnanja iz druge skupine družbi zelo nevarna

Deleži v %

Legenda:

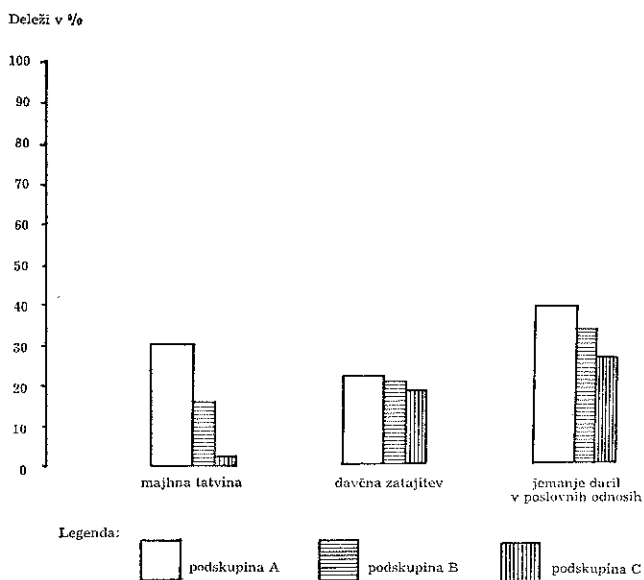

vendar so gostitve pri kategorijah 4 in 5 nekoliko manjše. Najnižji stopnji nevarnosti (kategorija 1 in 2) pa so anketiranci v vseh skupinah izbrali zelo redko.

Razlike med skupinami pri oceni družbene nevarnosti smo ugotovili zlasti pri jemanju drog, pa tudi pri opustitvi pomoči miličniku. Ugotovljene razlike obstajajo predvsem v tem, da je skupina

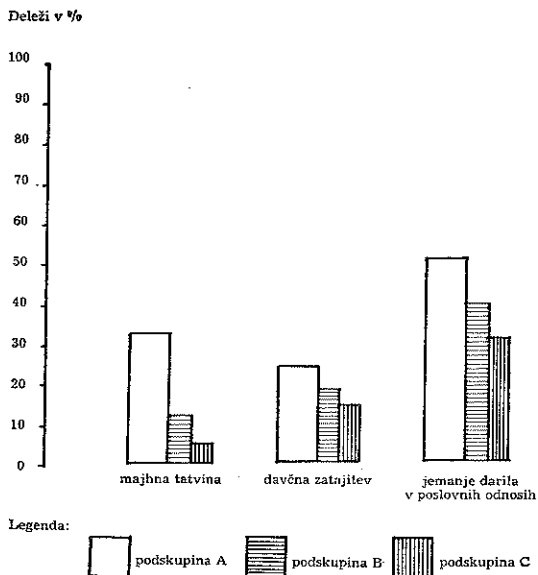
Grafikon 5

Deleži anketirancev ki so menili, da so odklonska ravnanja iz tretje skupine zelo huda

Grafikon 6

Deleži anketirancev, ki so menili, da so odklonska ravnanja iz tretje skupine družbi zelo nevarna

C tudi družbeno nevarnost teh dejanj ocenjevala mileje. Anketiranci v tej skupini so dejanja pogosteje uvrščali v 3. in 4. kategorijo kot pa v 5. kategorijo. V nasprotju s tem so si ocene dveh skupin zelo podobne.

Pri drugi skupini odklonskih ravnanj (stara, a redko obravnavana kazniva dejanja) izstopa skupina C z milejšimi ocenami o teži; te se tako ločijo od drugih, da so razlike med skupinami statistično pomembne (na visoki ravni). Ta milejša ocena je praviloma v tem, da so anketiranci iz te skupine dejanja pogosteje razvrščali v kategorijo 4 oziroma 3, medtem ko sta drugi skupini dejanja pogosteje ocenjevali kot »zelo huda«. To velja posebej za skupino A, saj je imela pri vseh treh dejanjih pri tej kategoriji najvišje deleže.

Tudi pri oceni nevarnosti teh dejanj obstajajo med skupinami statistično pomembne razlike. Vendar so ocene skupin o nevarnosti teh dejanj bolj skladne kot ocene o teži.

Ocene anketiranih skupin pri tretji skupini kaznivih dejanj (zoper premoženje) se precej ločijo, in sicer tako, da so bile ocene skupine C najmanj stroge. Skupina A je podala največje deleže vseh treh kaznivih dejanj v kategoriji 5 (zelo hudo). Posebno občutne so bile razlike pri majhni tatvini; skupini B in C sta dejanje majhne tatvine uvrščali zlasti v kategorijo 2 in 3, obe ostali kaznivi dejanji pa v kategorijo 3 in 4.

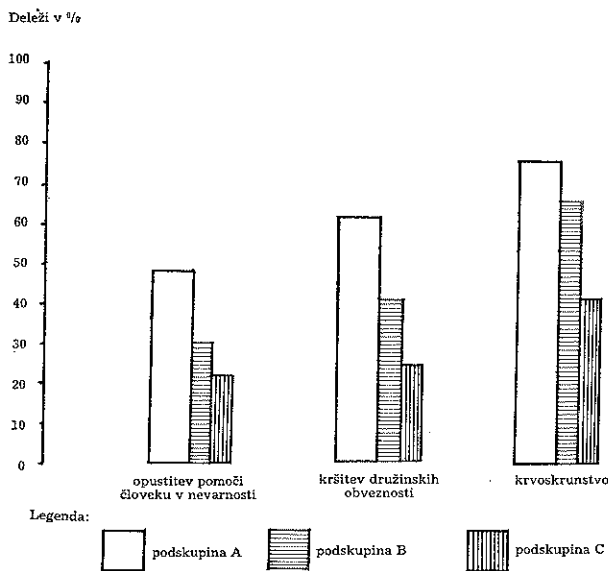
Tudi pri oceni družbene nevarnosti dejanj iz te skupine so skupine nasploh najstrože ocenile jemanje daril, najmileje pa majhno tatvino. Pri jemanju daril smo ugotovili največje gostitve pri kategorijah 4 in 5, ki obe izražata visoko stopnjo družbene nevarnosti; pri davčni zatajitvi so bile največje gostitve pri kategorijah 3 in 4, pri majhni tatvini pa pri kategorijah 3 in 5. Pri majhni tatvini so nekoliko višji tudi deleži kategorij 1 in 2 (dejanje ni družbi nevarno, oziroma je zelo malo nevarno), deleži teh kategorij pa so tudi pri davčni zatajitvi približno 10%.

Razlike med skupinami smo ugotovili pri davčni zatajitvi (stopnja pomembnosti nizka) ter pri majhni tatvini (stopnja pomembnosti visoka), medtem ko pri ocenah jemanja daril ni bilo statistično pomembnih razlik. Skupina C je bila pri vseh treh kaznivih dejanjih v svojih ocenah milejša kot drugi dve skupini; najstrožja pa je bila skupina A. Posebno močno so odstopale ocene skupin C in (manj) B pri majhni tatvini; ti dve skupini sta jo ocenjevali mileje.

Kazniva dejanja iz četrte skupine (pomanjkanje čuta za solidarnost) so anketirane skupine nasploh ocenile glede na težo precej podobno. Kategorija 5 (zelo hudo) je sicer pri kršitvi družinskih obveznosti večja, druge 4 stopnje pa so porazdeljene dokaj enako. Spodnji dve stopnji

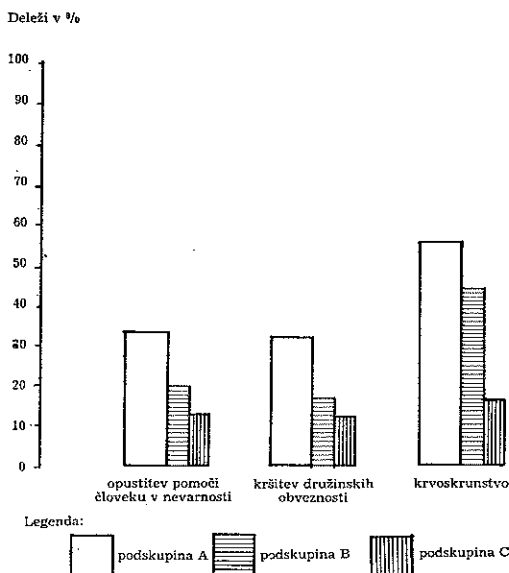
Grafikon 7

Deleži anketirancev, ki so menili, da so odklonska ravnanja iz četrte in pete skupine, zelo huda

Grafikon 8

Deleži anketirancev, ki so menili, da so odklonska ravnanja iz četrte in pete skupine družbi zelo nevarna

(1 in 2) sta tako kot pri vseh doslej obravnavanih dejanjih nizki.

Razlike med skupinami so pri teh kaznivih dejanjih statistično pomembne. Smer sprememb

je taka, kot smo jo ugotavljali tudi v prejšnjih skupinah: anketirana skupina A je uvrščala več dejanj v najtežjo kategorijo, skupina B je po tem merilu na drugem mestu, skupina C pa je dejanja razvrščala mileje kot obe prejšnji.

Podobne razlike med skupinami smo ugotovili tudi pri oceni družbene nevarnosti dejanj iz te skupine kaznivih dejanj.

Ocena družbene nevarnosti teh dveh kaznivih dejanj je bila pri posameznih skupinah dokaj enakomerna; to pomeni, da so obe dejanji razvrščali tudi v kategoriji 1 in 2 in da deleži kategorij 4 in 5 niso bili izredno visoki. Če te ocene primerjamo z ocenami skupin o teži teh kaznivih dejanj, opazimo nekatere premike: družbeno nevarnost teh dejanj so anketiranci ocenili mileje kot njihovo težo. Menili so tedaj, da ti dve kaznivi dejanji pomenita dosti večjo nevarnost za posameznika kot pa za družbeno skupnost. Zdi se, da so ocenjevali predvsem težo glede na ogroženost posameznika, niso pa ocenjevali vrednote, ki stoji za tem — namreč dolžnosti biti solidarni z drugim v posebnih okoliščinah.

Med skupinami so pri obeh kaznivih dejanjih precejšnje razlike, in sicer v enaki smeri kot vse, ki smo jih ugotovili doslej: skupina C je dejanja ocenjevala mileje kot drugi dve skupini, posebej še mileje kot skupina A. Razlike med skupinami pri oceni družbene nevarnosti so tudi statistično pomembne.

Krvoskrunstvo kot edino kaznivo dejanje iz pete skupine so vse skupine ocenile za zelo hudo. Tudi pri tem kaznivem dejanju so bile med skupinami občutne razlike; pokazalo se je isto nagnjenje kot pri drugih dejanjih: skupina A je dejanje ocenjevala za najhujše in imela najvišji delež najtežje ocene (75,5 %), skupina C pa najnižjega (40,0 %). Skupina B je pokazala stališča, ki so bila na sredi med stališči drugih dveh.

Družbeno nevarnost krvoskrunstva so skupine ocenjevale zelo različno, ocene skupine A so bile najstrožje, ocene skupine C pa manj stroge. Razlike med skupinami so tudi statistično pomembne.

2. Sredstva družbenega nadzora

2.1. Izbira vrste organa družbenega nadzorstva

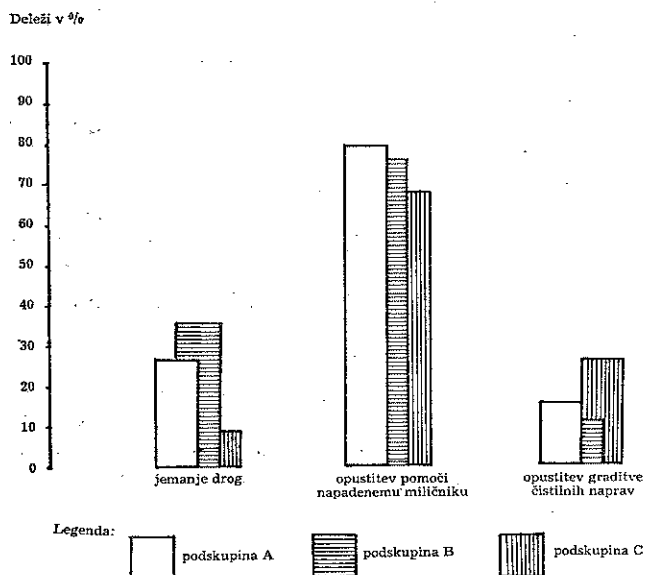
V raziskavi smo ugotavljali stališča anketirancev do oblik družbenega nadzorstva, ki bi jih uporabili zoper odklonske osebe. To smo skušali

doseči z odgovori na dve vprašanji, ki smo ju postavili anketirancem: »Koga bi obvestili o posameznem odklonskem pojavu, če bi izvedeli zamj« in »Kakšen ukrep bi bilo treba po vašem mnenju uporabiti zoper odklonsko osebo?«. Vprašanji sta bili zasnovani tako, da je bilo mogoče izraziti terapevtsko in resocializacijsko naravnana stališča, pa tudi takšna, ki so odsevala represivno usmerjenost. Pri prvem vprašanju nas je še posebej zanimalo stališče anketirancev o njihovi lastni dejavnosti, če bi izvedeli za osebo, ki je ravnala odklonsko.

Možnosti za odgovore pri prvem vprašanju so bile številne in raznolike ter so se gibale od tega, da anketiranec odklonske osebe oziroma dejanja sploh ne bi naznanil, prek možnosti, da to sporoči samo družini odklonske osebe, pa vse do tega, da dejanje in osebo sporoči strokovnim službam, ki ne opravljajo družbenega nadzorstva (zdravstvena služba, center za socialno delo) in možnost, da sporoči milici — temeljnemu organu družbenega nadzorstva.

Grafikon 9

Deleži anketirancev, ki bi storilce odklonskih ravnanj iz prve skupine prijavili milici

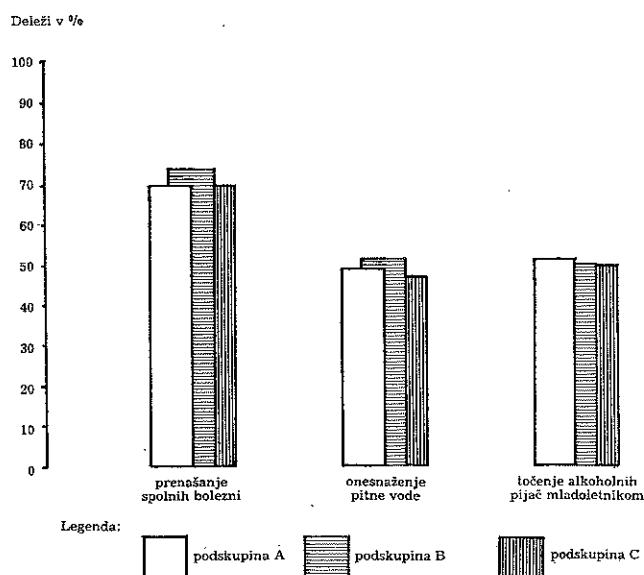

Statistično pomembne razlike med anketiranimi skupinami smo pri prvi skupini odklonskih ravnanj ugotovili pri jemanju drog in (manj) pri opustitvi vdelave čistilnih naprav. Pri jemanju drog je skupina C veliko pogosteje podajala ne-represivna stališča kot drugi dve skupini. Od-

ločili so se za sporočilo centru za socialno delo, družini prizadete osebe in zdravstveni službi. Drugi dve skupini bi dejanje veliko pogosteje naznanili milici (skupina B — 35,7 %, skupina A — 27,0 %, skupina C — 8,9 %). Pri opustitvi vdelave čistilnih naprav (razlike med skupinami so statistično pomembne na nizki ravni) se je skupina C pogosteje kot drugi skupini odločala za sporočilo milici in občini. Pri teh dejanjih se je skupina A pogosteje kot drugi dve odločala za to, da dejanja ne bi naznanila. Anketiranci iz te skupine so s tem pokazali veliko bolj pasivno razmerje do obravnavanja teh odklonskih pojavov in pokazali, da si žele posege države (v širokem in klasičnem smislu) redkeje kot drugi dve skupini. Glede na sestavo vseh treh skupin je takšno stališče tudi razumljivo, vprašanje pa je, ali je prav, da so oblike reagiranja organov družbenega nadzorstva ravnajo bolj po stališčih, ki sta jih izrazili skupini B in C, kot pa po tisti, ki jih je izrazila skupina prebivalstva.

Grafikon 10

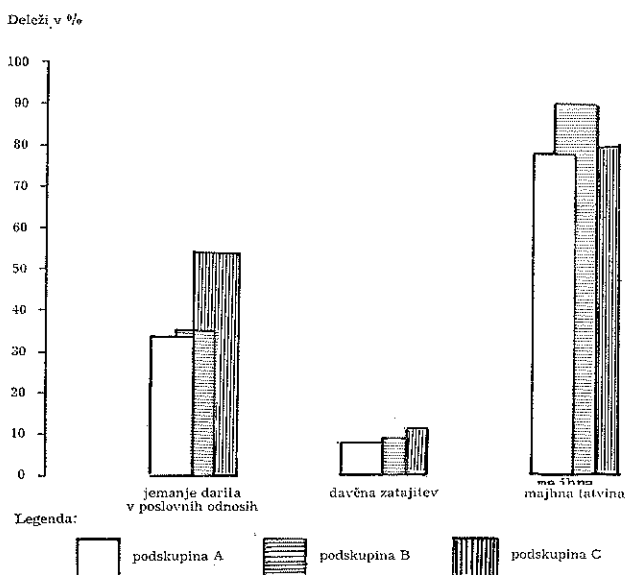
Deleži anketirancev, ki bi storilce prenašanja spolnih bolezni (druga skupina) prijavili zdravstveni službi, storilce drugih dveh odklonskih ravnanj iz te skupine pa milici

Pri drugi skupini odklonskih dejanj (stara, a redko obravnavana kazniva dejanja) so anketiranci v okviru skupin izrazili zelo različna stališča glede na to, za kakšno kaznivo dejanje je šlo. Pri postrežbi mladoletnikom z alkoholnimi pijačami in pri onesnaženju pitne vode so se v

Grafikon 11

Deleži anketirancev, ki bi storilce odklonskih ravnanj iz tretje skupine prijavili milici

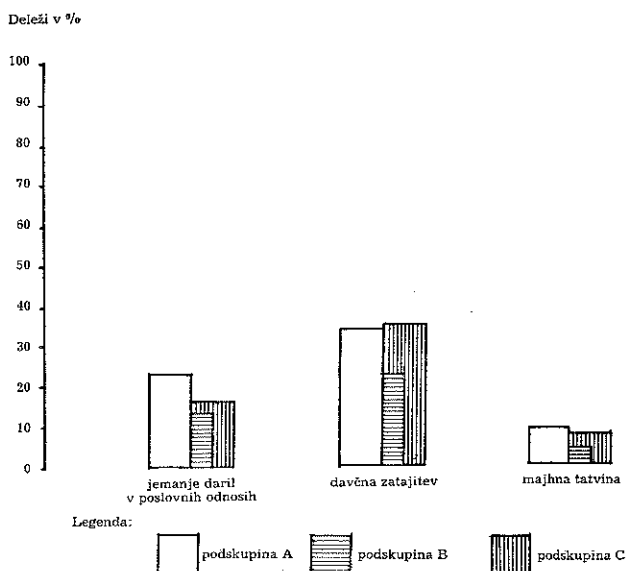

približno 50 % odločili za naznanitev milici (čeprav stopnja njihovega poznanja prava ni bila tako visoka), pri prenašanju spolnih bolezni pa le v približno 5,3 %. Za odgovor »nikomur« (ne bi naznanili) so se pri postrežbi mladoletnikom z alkoholnimi pijačami in prinašanju spolnih bolezni odločali približno v 15 %, pri onesnaženju pitne vode pa le v 3,4 %. Tudi tu so ocenjevali, da je pri tem dejanju potreben poseg, bodisi ker ogroža širši krog ljudi ali zaradi večje občutljivosti pri varovanju okolja. V skladu z vrsto posameznega odklonskega ravnanja so se za zdravstveno službo najpogosteje odločili pri prenašanju spolnih bolezni (68,7 %); temu sledi onesnaženje pitne vode (23,5 %) in postrežba mladoletniku (11,3 %).

Razlike med anketiranimi skupinami so pri teh treh kaznivih dejanjih majhne. Pri postrežbi mladoletniku se je skupina A pogosteje odločala za to, da dejanja ne bi naznanila. Skupina C pa je pri tem dejanju pogosteje izbrala možnosti, ki odsevajo terapevtsko usmerjenost (zdravstvena služba in center za socialno delo) kot drugi dve skupini — vendar so se vse tri skupine v enakem obsegu odločale za naznanitev milici. Razlike pri drugih dveh dejanjih so statistično nepomembne, le delež skupine C, ki prenašanja spolnih bolezni ne bi naznanil, je bil najvišji (23,4 %).

Grafikon 12

Deleži anketirancev, ki storilcev odklonskih ravnanj iz tretje skupine, sploh nikomur ne bi prijavili

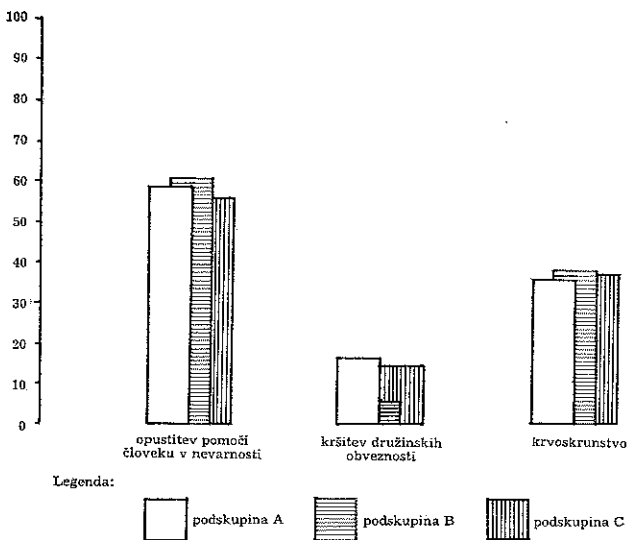
Tretja skupina odklonskih ravnanj (kazniva dejanja zoper premoženje) je dala zelo različne izide. Čeprav gre za tri kazniva dejanja, ki jim je skupno varovanje (predvsem) družbene lastnine, smo ugotovili, da so jih anketiranci presojali zelo različno. Stališča posameznih skupin so se močno ločila glede na to, v kolikšnem obsegu dejanja ne bi naznanili. Pri majhni tatvini je to po skupinah od 4,0 — 8,7 %, pri jemanju daril od 13,6 — 23,6 %, pri davčni zatajitvi pa od 23,0 do 34,7 %. Ni dvoma, da je majhna tatvina med temi tremi kaznivimi dejanji najmanj družbi nevarna — in vendar ima »majhen tat« najmanj možnosti, da ga njegov sodržavljan ne bo naznanil. Prav tako so različni deleži tistih, ki so se odločali za naznanitev milici. Pri majhni tatvini jih je bilo po skupinah od 79,6 — 90,5 %, pri jemanju daril od 34,5 — 55,1 %, pri davčni zatajitvi pa le od 6,8 — 10,2 %. Res pa je, da so pri zadnjih dveh kaznivih dejanjih visoki deleži naznanitev občini.

Pri tej skupini kaznivih dejanja nismo ugotovili statistično pomembnih razlik med anketiranimi skupinami. Omenimo naj, da so bila izražena stališča skupine C pri majhni tatvini in davčni zatajitvi pri kategoriji »nikomur« (ne bi naznanil) bliže skupini A, stališča skupine B pa so bila nižja. Pri jemanju daril podatki kažejo, da so bila stališča skupine C strožja kot pri dru-

Grafikon 13

Deleži anketirancev, ki bi storilce odklonskih ravnanj iz četrte in pete skupine, prijavili milici

Deleži v %

gih skupinah — delež naznanitev milici je precej višji kot pri drugih dveh skupinah. Skupina A pa se je tudi pri teh kaznivih dejanjih najpogosteje odločala za to, da dejanja ne bi naznanili.

Stališča anketiranih skupin so bila pri četrth skupini odklonskih dejanj (kazniva dejanja — pomanjkanje čuta za solidarnost) pri vsakem kaznivem dejanju drugačna. Pri kršitvi družinskih obveznosti so skupine le redko menile, da dejanja sploh ne bi naznanili ali pa bi ga samo družini (pribl. 7,0 %), ta delež je bil pri opustitvi pomoči dosti višji (od 24 % do 27 %). Toda pri prvem dejanju so se skupine najpogosteje odločale za naznanitev centru za socialno delo, pri opustitvi pomoči pa — milici.

Statistično pomembne razlike med skupinami obstajajo samo pri kršitvi družinskih obveznosti; tu je temeljna razlika med njimi v naznanitvi centru za socialno delo. Najpogosteje so se zanj odločili anketiranci skupine B (73,8 %) nato skupine C (70,1 %) in nazadnje skupine A (48,3 %). Ta se je pogosteje odločala za naznanitev zdravstveni službi. Mogoče je, da skupina A ni dobro seznanjena z delom socialne službe, ni pa morda povsem nemogoče, da je naznanitev socialni službi po njenem bolj zaznamujoča kot naznanitev zdravstveni službi.

Pri zadnjem kaznivem dejanju, krvoskrunstvu, so se anketiranci vseh skupin najpogosteje odlo-

čali za naznanitev milici in zdravstveni službi ali socialni službi. Pri krvoskrunstvu je prepričanje, da gre predvsem za kaznivo dejanje, še močno izraženo, saj je delež naznanitev milici najvišji.

Med anketiranimi skupinami nismo ugotovili statistično pomembnih razlik.

2. 2. Izbira ukrepa zoper odklonsko osebo

Represivno ali nerepresivno naravnost anketirancev smo skušali ugotoviti tudi z vprašanjem o tem, za kakšen ukrep bi se odločili pri posameznem odklonskem pojavu. Možnost izbire ukrepov je bila velika: anketiranci so lahko izbirali med tem, »da ni treba nič storiti«, prek opozorila, nasveta in opomina, do tega, da se za posameznika uporabi oddaja v bolnišnico za duševne bolezni, da se izreče zaporna ali denarna (ali kaka druga) kazen, in do možnosti, da se uporabi kako drugo obravnavanje.

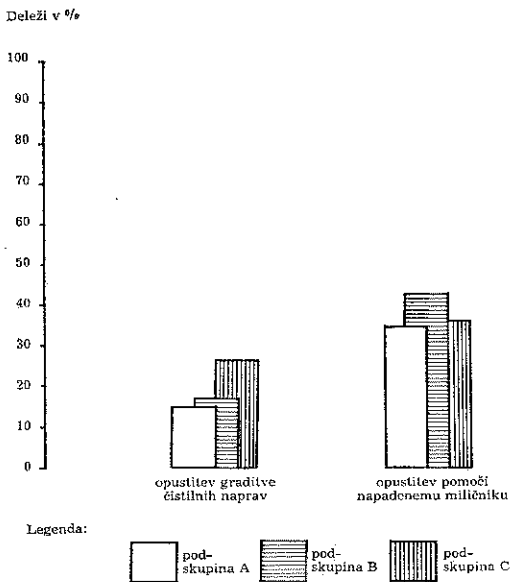
Odklonska ravnanja iz prve skupine (dejanja, ki niso kazniva), so skupine po tem merilu ovrednotile zelo različno. Izredno velik je bil delež stališč, naj se s tako osebo ne stori nič, oziroma naj se ji samo svetuje. Pri napadu na miličnika je bilo takih odgovorov po skupinah od 32—44,4 %, pri opustitvi vdela ve čistilnih naprav 6—28,4 %, pri jemanju drog pa 4—9,5 %. Takšna neprizadetost zlasti pri prvih dveh pojavih preseneča, še zlasti, ker so bila stališča glede potrebe po prepovedi v visokem deležu pozitivna in bi tedaj pričakovali, da bodo anketiranci menili, da je treba zoper osebe, ki tako dejanje storijo, uporabiti kak ukrep. Najbrž bi bilo preuranjeno in neutemeljeno, če bi iz tega sklepali, da jim zadošča splošna preprečevalna vloga zagrožene kazni kot možnost preprečevanja delovanja zoper bodoče storilce.

Izpovedana stališča pa se ločijo tudi glede dejavnikov družbenega nadzorstva, ki so jih posamezne skupine izbrale. Pri opustitvi pomoči napadenemu miličniku so se najpogosteje odločili za zaporno kazen (od 34,9—42,8 %), sicer pa za druge kazni, zlasti za denarno. Deleži zaporne kazni so precej nižji pri opustitvi vdela ve čistilnih naprav (od 15,4—26 %) in bistveno nižji pri jemanju drog (od 1,5—4 %). Pri jemanju drog so se anketiranci praviloma odločali za uporabo kakega drugega obravnavanja, pa tudi za oddajo v bolnišnico za duševne bolezni. Pri tem dejanju se je nagnjenje anketirancev k neki vrsti nadzorstva pokazalo najbolj jasno, čeprav ni izrazito represivno, temveč bolj terapevtsko usmerjeno. Jemanje drog, kakor smo ga anketirancem opi-

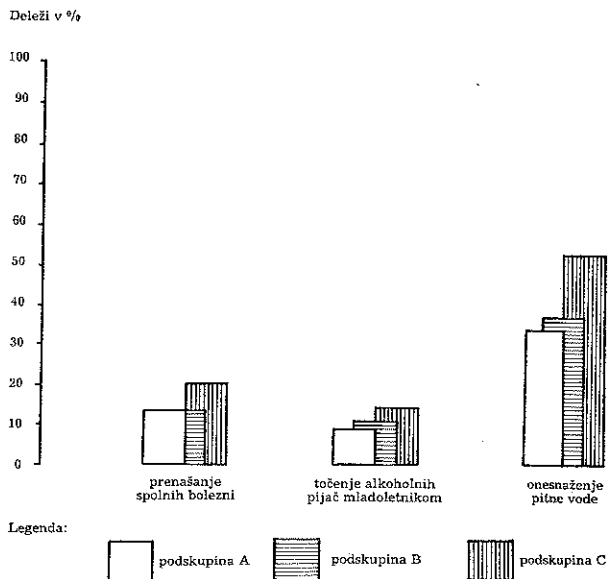
Grafikon 14

Deleži anketirancev, ki so menili da bi bilo treba storilce dveh odklonskih ravnanj iz prve skupine kaznovati z zaporem

Grafikon 15

Deleži anketirancev, ki so menili, da bi bilo treba storilce odklonskih ravnanj iz druge skupine kaznovati z zaporem

sali, najbrž po svoji nevarnosti ni prav nič hujše kot kronično (a ne nezmerno) uživanje alkohola. Glede na strpnost do alkoholizma pri nas pa najbrž smemo domnevati, da se pri ugotavljanju stališč do tega pojava ne bi izrekel za nadziranje tako velik del anketirane skupine kot pri jemanju drog. Ni nemogoče, da je za izkazano nagnjenje k nadzorstvu nad tem pojavom vplivalo tudi nepoznanje pojava in temu sledeča negotovost.

Razlike med skupinami so majhne. Skupina A je pri vseh treh dejanjih najvišja glede stališča, da s posamezno odklonsko osebo ni treba storiti ničesar, in je izkazala pri vseh treh ravnanjih najnižje deleže zaporne kazni. Skupina C se je v večjem obsegu zavzemala za uporabo nadzorstva. Pri tej skupini smo zlasti pri jemanju drog opazili, da vrednoti problem predvsem kot medicinski in da se je odločala za medicinsko obravnavanje (86,0%). Hkrati pa se je pri drugih dveh dejanjih najpogosteje odločala za zaporno kazen. Ne smemo pa pozabiti, da gre pri tej skupini za majhna absolutna števila in da je njihova vrednost omejena.

Pri drugi skupini odklonskih ravnanj (stara, a redko obravnavana kazniva dejanja) so se anketirane skupine v približno enakih deležih odločale za odgovor, da s storilcem ni treba nič

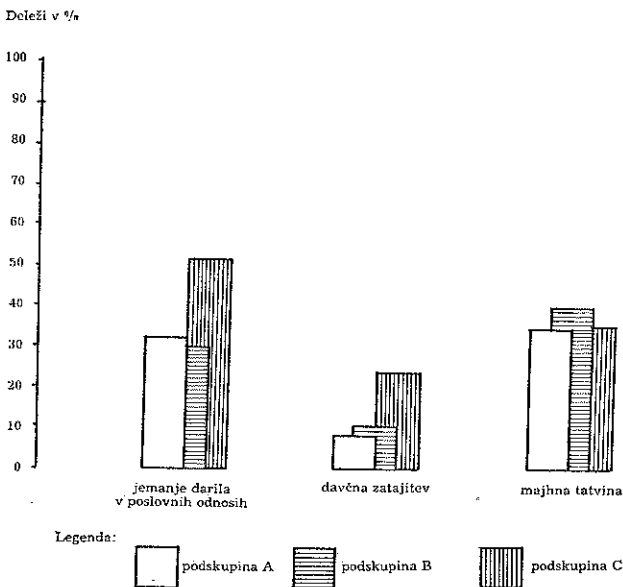
storiti (pribl. 20%). Med vsemi tremi dejanji so se najpogosteje odločali za zaporno kazen pri onesnaženju pitne vode (od 33,6—52,0%), ti deleži pa so bili pri obeh drugih dejanjih precej nižji. Samo pri prenašanju spolnih bolezni so poleg raznih vrst kazni omenjali tudi kako drugo obravnavanje v večjem obsegu (od 44,4—54%), sicer pa so se večinoma odločali za kazni. Kot drugo obravnavanje so anketiranci v veliki večini izbrali zdravljenje.

Med skupinami so večje razlike samo pri prenašanju spolnih bolezni; tu se je skupina C bolj zavzemala za obravnavanje, manj za to, da se ne stori nič, bolj pa tudi za uporabo zaporne kazni. Tudi pri drugih dveh dejanjih je bil delež anketirancev iz te skupine, ki so izbrali zaporno kazen, največji. Skupina A je tudi pri teh kaznivih dejanjih kazala večje nagnjenje v smer, da se s storilcem ne stori nič, sicer pa se približuje stališčem skupine B.

Pri tretji skupini odklonskih ravnanj (kazniva dejanja zoper premoženje) so anketirane skupine dale zelo podobne odgovore pri majhni tatvini; samo skupina A (to je tudi sicer njena posebnost) je dala nekaj več odgovorov pri možnosti, da ni treba s storilcem storiti ničesar (15,2%). Različne odgovore pa so skupine dajale pri drugih dveh kaznivih dejanjih. Skupina A se je tudi

Grafikon 16

Grafikon z deleži anketirancev, ki so menili, da bi bilo treba storilce odklonskih ravnanj iz tretje skupine, kaznovati z zaporem

tukaj v najvišjem deležu odločala za to, da s storilcem ni treba storiti nič (davčna zatajitev — 21,9 %). Ti deleži so pri drugih dveh skupinah precej manjši, to velja posebej za skupino C. Drugačna vrednotenja so se pokazala tudi pri deležu tistih, ki so se v skupinah odločali za zaporno kazen. Skupina A je pri obeh kaznivih dejanjih dosti pod ravniyo drugih dveh skupin (davčna zatajitev 8,6 %). Skupina C je pri teh kaznivih dejanjih podala najnižje deleže za možnost, ko bi ne bilo treba storiti ničesar, in najvišje pri zaporni kazni (davčna zatajitev 24 %, jemanje daril 52 %), medtem ko je skupina B nakazala stališča, bližja skupini A. Večjo represivno naravnost skupine C moramo najbrž pri teh dveh kaznivih dejanjih pripisati dejstvu, da sta bili ti dejanji v času dveh let pred izpeljavo ankete deležni precejšnje pozornosti politične in splošne javnosti ter ocenjeni za posebno nevarni obliki kriminalitete v poslovnih razmerjih. Med drugimi ukrepi, ki so jih anketiranci izbrali, je izstopala odstranitev s položaja pri jemanju daril.

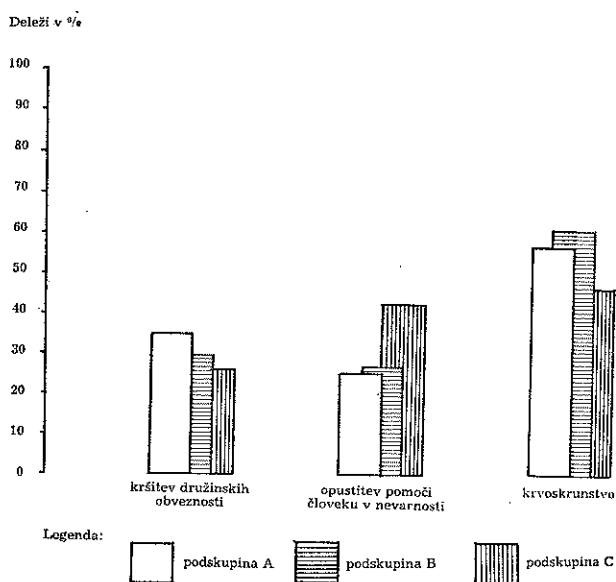
Pri četrti skupini odklonskih ravnanj (pomanjkanje čuta za solidarnost) smo pri vseh anketiranih skupinah ugotovili visoke deleže tistih, po mnenju katerih ni treba storiti nič ali pa je treba storilca le opomniti. Pri opustitvi pomoči so ti

deleži znašali po skupinah od 32—54 %, pri kršitvi družinskih obveznosti pa od 26,2—40,1 %. Glede drugih možnosti so se anketiranci pri kršitvi družinskih obveznosti odločali poleg kazni tudi za druge oblike posegov (zlasti »vzgojni ukrepi« in »terapija«), — pri opustitvi pomoči pa skoraj le za kazni.

Razlike med skupinami so statistično pomembne pri kršitvi družinskih obveznosti; skupina A je podala najvišji delež primerov ko ni treba storiti ničesar (54 %) in — tudi najvišji delež zaporne kazni (34,6 %). Drugi dve skupini, zlasti skupina B sta pogosteje izbirali tudi druge oblike reagiranja zoper storilca (določitev skrbnika, oddaja v bolnišnico za duševne bolezni). Pri opustitvi pomoči so bila stališča skupine A precej nasprotna tistim, ki so jih nakazali pri prejšnjem kaznivem dejanju: delež primerov, ko ni treba storiti ničesar, je sicer tudi tukaj najvišji (54 %), toda delež zaporne kazni je najnižji (25 %). Morda bi iz tega smeli sklepati, da ta skupina dojema in ceni solidarnost le v ožjem (družinskem) krogu, v drugih razmerjih pa nanjo ne računa niti je ne pričakuje. Pri drugih dveh skupinah, posebno pri skupini C, se je morda pokazalo stališče, naj se za storilce takih dejanj, kjer se posledica kaže v razdejanju družinskih razmerij, uporabijo ne kazenski (temveč drugi

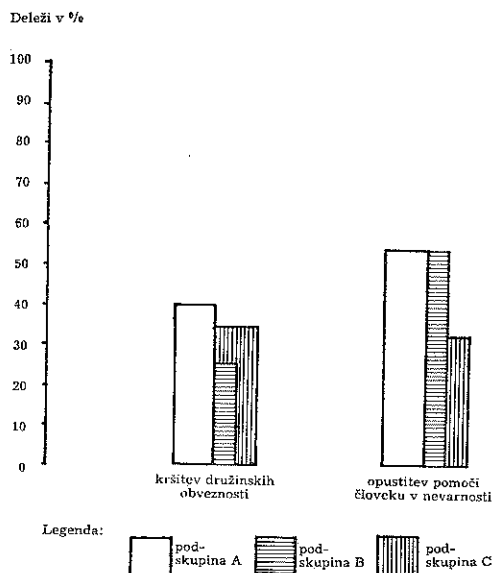
Grafikon 17

Deleži anketirancev, ki so menili, da bi bilo treba storilce odklonskih ravnanj iz četrte in pete skupine, kaznovati z zaporem

Grafikon 18

Deleži anketirancev, ki so menili, da zoper storilce odklonskih ravnanj iz četrte skupine ne bi bilo treba ničesar storiti

strokovni) ukrepi; kazen, še posebej zaporna, pa je primerna za storilca, ki je prekršil splošno človeško solidarnostno pomoč. Morda so se za takšna stališča odločali tudi zato, ker je žrtev pri kršitvi družinskih obveznosti tudi gospodarsko ogrožena, vsekakor so pokazali dosti strožja merila takrat, ko je šlo za egoistično ravnanje posameznika v širšem pogledu.

Pri zadnjem kaznivem dejanju (krvoskrunstvo — moralne norme) so bila stališča skupin dokaj skladna. V vseh treh skupinah je pribl. 10 % anketirancev menilo, da s storilcem ni treba storiti ničesar — iz tega lahko sklepamo, da je prepričanje o moralni zavržnosti (in morda tudi biološki škodljivosti) tega dejanja zelo visoko. Približno po ena petina anketirancev v vsaki skupini se je odločila za oddajo v bolnišnici za duševne bolezni. Ti so torej dejanje ocenjevali za patološko. Zaporno kazen kot ustrezen ukrep je v skupini C izbralo 46 %, 56,5 % v skupini A. S tem so pokazali represivno naravnost pri takšnem ravnanju, pri katerem je gotovo potrebno kakšno drugo, zlasti psihomedicinsko obravnavanje.

Razlike med anketiranimi skupinami so statistično pomembne na nizki stopnji. Drugače kot pri drugih dejanjih se je skupina A pri tem dejanju v malenkostno manjšem obsegu odločila

za to, da ni treba storiti ničesar, v najvišjem za bolnišnico za duševne bolezni; tu pa razlike postajajo še manjše, če upoštevamo še kategorijo »drugo obravnavanje«, ki je pri drugih dveh skupinah višja. Skupina C je dala najnižje deleže za zaporno kazen, najvišji delež te kazni pa je bil pri skupini B.

3. Sklepi

Glede na obravnavani skupini vprašanj se sklepi nanašajo na oceno teže in družbene nevarnosti odklonskih ravnanj ter na stališča o vrsti ukrepa družbenega nadzorstva zoper odklonsko osebo.

Glede teže oziroma nevarnosti posameznih odklonskih ravnanj moramo ugotoviti, da so jih skupine ocenjevale zelo strogo. Pri vseh dejanjih sta bili kategoriji najnižje teže oziroma najnižje nevarnosti izredno majhni, medtem ko so bile najvišje gostitve v najvišjih kategorijah odgovorov. Od tega vidno odstopa skupina C. Ta skupina je bila sestavljena iz ljudi, ki so se poklicno ukvarjali z vprašanji obravnavanja odklonskih ravnanj in so imeli o celotni problematiki gotovo več znanja kot drugi dve skupini. Najbrž moramo ugotovljene razlike pripisati temu dejstvu, in verjetno temu, da so anketiranci iz te skupine ocenjevali posamezna odklonska ravnanja glede na druga taka ravnanja, ki pa so po svoji teži oziroma nevarnosti hujša. Drugi anketiranci so jih verjetno ocenjevali brez možnosti (morda tudi podzavestne) primerjave.

Drugo vprašanje, ki ga smemo vsaj skušati oceniti, je vprašanje o morebitni skladnosti med oceno glede teže in glede nevarnosti. Rekli smo namreč, da smo skušali pri prvem merilu dobiti oceno o teži, ki jo pomeni posamezno odklonsko ravnanje za posameznega anketiranca; po drugem merilu pa smo skušali ugotoviti, kako ga ocenjuje glede na njegovo družbeno nevarnost. Lahko bi tedaj rekli, da smo skušali ugotoviti eno plat skladnosti med vrednotami posameznika in družbenimi vrednotami, oziroma eno plat ocene te skladnosti. Dobljeni izidi nam, mislim, dovoljujejo sklep, da so anketiranci po prvem merilu ocenjevali nekoliko strože; da je bil torej njihov osebni oziroma posebni interes, ki se je v teh ocenah pokazal, bolj prizadet kot pa, ko je šlo za oceno splošnega družbenega interesa. Ocene skupin o družbeni nevarnosti so bile bolj enotne kot ocene o teži posameznih odklonskih ravnanj; tudi to bi kazalo, da so se pri oceni teže

uveljavljale zelo osebne ocene in stališča, pri oceni nevarnosti pa bolj objektivizirana stališča o stopnji družbene nevarnosti posameznega ravnanja.

Pri vprašanju stališč o vrsti ukrepa družbenega nadzorstva lahko naravnost skupin ocenjujemo glede na izražena represivna oziroma nerepresivna stališča pri vsakem izmed postavljenih vprašanj iz dveh zornih kotov: kako so anketiranci ocenjevali možnost, da bi posameznega odklonskega ravnanja ne sporočili nikomur, in kako so ocenjevali možnost, da bi sporočili milici. V prvem primeru so izkazali sicer nerepresivna stališča, toda hkrati tudi neprizadetost glede vprašanj, ki zadevajo širšo skupnost, v drugem primeru so se odločili za represivno pot.

Po teh dveh zornih kotih so skupine najpogosteje izbrale pasivno stališče (ne bi sporočil nikomur) pri davčni zatajitvi in pri sprejemanju daril. Najvišje deleže pri tem odgovoru so skoraj v vseh primerih dajali anketiranci iz skupine A (naključni vzorec prebivalstva Ljubljane). Najmanjši deleži tega odgovora pa so bili pri majhni tatvini, kršitvi družinskih obveznosti in krvoskrunstvu.

Po drugem zornem kotu (dejanje bi sporočil milici) smo ugotovili najvišje deleže pri majhni tatvini in pri opustitvi pomoči napadenemu miličniku.

Pozitivno vsekakor lahko ocenimo dejstvo, da so bili anketiranci posameznih skupin najbolj prizadeti pri enem tistih kaznivih dejanj, kjer menimo, da je razlog za njegovo inkriminacijo pomanjkanje občutka za solidarnost (kršitev družinskih obveznosti). Tatvino, kakršno koli že, pa so — tako lahko sklepamo — ocenili tako negativno in skoraj »zavržno«, in pri tem ni prav nič spremenilo niti dejstvo, da je šlo za nenevarno obliko kaznivega dejanja.

Represivna stališča smo ugotavljali — in merili — tudi pri vprašanju o vrsti ukrepa, ki naj se uporabi zoper devianta. Pri teh stališčih pomeni eno skrajnost stališče, da mi treba s storilcem storiti ničesar, oziroma ga le opomniti, drugo skrajnost pa stališče, da je treba zoper tako osebo uporabiti zaporno kazen.

Stališča skupin so bila tukaj pri nekaterih dejanjih prav diametralno nasprotna prejšnjim. Tako so največ pasivnih stališč (storiti ni treba ničesar) podali pri opustitvi pomoči napadenemu miličniku in opustitvi pomoči sploh, ter pri kršitvi družinskih obveznosti. Najmanj takšnih stališč pa smo ugotovili pri jemanju drog in krvoskrunstvu. Čeprav so bili torej anketiranci pripravljene dejavno poseči v to, da se storilec pri opustitvi pomoči in kršitvi družinskih dolžnosti izsledi, so hkrati menili, da je opozorilo dovolj, včasih pa jim je zadoščalo tudi to, da se s takim storilcem ne napravi ničesar.

Najvišje deleže za uporabo zapornih kazni smo ugotovili pri krvoskrunstvu, majhni tatvini (k obema so prispevale vse tri skupine enako), pri jemanju daril (tu smo ugotovili bistven prispevek skupine C), onesnaženju pitne vode in opustitvi pomoči napadenemu miličniku. Izidi za majhno tatvino in opustitev pomoči miličniku so v skladu s prejšnjimi stališči o naznanitvi, čeprav je bil prav pri zadnjem dejanju hkrati tudi velik delež tistih, ki so menili, da bi bilo dovolj takšnega storilca samo opomniti.

Skupina A je praviloma izkazovala najvišje deleže pri pasivnem stališču (storiti ni treba ničesar ali le opomniti; ne da bi sporočil nikomur). To bi lahko šteli za izraz manjše represivne naravnosti, morda pa veliko bolj za izraz manjše zavzetosti in večje ravnodušnosti. Skupina B je bila po izkazanih stališčih bliže skupini A kot skupini C. Ta pa je praviloma izpovedala najmanj represivna, a hkrati tudi najbolj angažirana stališča. Večjo represivno naravnost smo ugotovili le pri dveh kaznivih dejanjih — jemanju daril in davčni zatajitvi; tu so se stališča te skupine in skupine A močno ločila.

Morda bi v celoti smeli reči, da so skupine pokazale bolj represivna stališča (pa tudi večjo zainteresiranost) pri tistih ravnanjih, pri katerih je vanstveni objekt negmotna dobrina (občutek družinske ali širše solidarnosti, moralna norma prepovedi spolnega občevanja med starši in otroki). Izjema je vsekakor tatvina (premoženje); pri njej so najbrž imela pomembno vlogo tudi tradicionalna stališča o zavržnosti tega dejanja.

UDC 159.955:343.3/.7

Perception of Deviance in Ljubljana

Šelih, dr. Alenka, Associate Professor, Faculty of Law, Ljubljana

The article deals with the problem of perception of seriousness of different deviant acts as well as with the attitudes of people on what measure of social control should be applied with regard to the deviants. Attitudes of three different groups of population have been analyzed — average population, group of leading people on the communal basis, group of those contributing to the legislation connected with deviance.

The seriousness of the deviant acts has been assessed rather seriously although the acts themselves were not too serious. It was characteristic however,

that this did not result in repressive attitudes to be applied towards deviants. Especially the group from the average population has shown a certain degree of passiveness since they often were of the opinion that nothing should be done with a deviant.

In general, we have found that the three groups showed more repressive attitudes with deviant acts where non-material goods were the object of protection. The exception has been however theft, where the groups attitudes were the most repressive. The traditional attitudes about the immorality of this offence played here probably an important role.